

Mr. Sead BANDŽOVIĆ
Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
E-mail: sead1994@live.com

Pregledni rad/Review article
UDK/UDC: 94:34(55)"1979" (094)
316.422:342.1:342.2(55)"1979"

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2021.4.5.146>

TRANSFORMACIJA DRŽAVE I PRAVA U IRANU NAKON IRANSKE REVOLUCIJE 1979. GODINE

Apstrakt: *Iranska revolucija je svrgavanjem Reze Pahlavija 1979. godine okončala postojanje 2.500 godine starog Perzijskog carstva i na njegovim temeljima izgradila Islamsku Republiku Iran. Revolucija je bila proizvod tri nezavisne društvene struje koje su se u jednom trenutku spojile. Jedna je bila struja konstitucionalizma izrasla iz stoljeća duge borbe za demokratiju podržavana od strane sekularnih modernista; druga je bila islamizam kao pokret da se šerijatski zakon postavi kao primarni zakon podržavan od strane ruralnih elemenata u društvu u odgovoru na zapadnjaštvo urbanih elita i prihvaćen od strane trgovaca; i treća je nacionalistička struja, vođena bijesom podgrijavanim dugom potčinjenošću Irana evropskim silama. Osnovni princip Islamske Republike Iran, proklamovan novim ustavom iz 1979. godine, je predstavljanje Boga kao vrhovnog nosioca narodnog suvereniteta i ljudi kao marginalnih predstavnika njegove vlasti na zemlji. Ajatolah Homenini, vrhovni vođa islamske revolucije i iranske države, je u vezi s tim kreirao tezu o islamskoj državi kao političkom predstavništvu, stvorenom na osnovu narodne volje radi sprovođenja Božijih zakona. U praksi je ovakvo državno uređenje značilo primjenu šerijatskih (vjerskih) zakona kao jedinih izvora prava u uređivanju društvenih, pravnih i drugih odnosa unutar zajednice. U upravljanju državom je stvorena dihtomija pa tako postoje dvije skupine organa vlasti. Prvu, koncilijarnu čine vrhovni vođa, Vijeće čuvara (Shora-ye Negahban-e Qanun-e assasi), Vijeće stručnjaka (Majles-e Khobragan Rahbari) i Vijeće za prosudbu. Zadaća ovih vijeća je nadzor aktivnosti svih razina vlasti u svrhu očuvanja jedinstva, suverenosti i integriteta iranskog političkog sistema. Koncilijarna vlast nadgleda i savjetuje republikanski dio vlasti, tj. njezin zakonodavni, izvršni i sudski aspekt. Uz koncilijarnu vlast djeluje i republikanska koja donosi zakone i političke odluke u skladu s vjerskim učenjem i pod nadzorom teokratskih političkih institucija. Svi zakoni i sudske odluke moraju biti zasnovani na načelima Kur'ana, te je za njihovo pravilno tumačenje potrebno razumijevanje vjerskih principa. Na osnovu ustava je uspostavljeno posebno Visoko sudsko vijeće koje je vršilo izmjene predrevolucionarnih zakona (krivičnih, trgovačkih, građanskih i*

procesnih) stvorivši time tzv. „prelazno pravo”. Najkrupnije promjene zahvatile su oblast krivičnog prava gdje je uveden princip talionske osvete („oko za oko, zub za zub”) te strogo kažnjavanje vanbračnih odnosa i istospolnih veza. U domenu bračnog i porodičnog prava muškarcu je dat niz prava stavivši time ženu, kao bračnog partnera, u neravnopravniji položaj. Muževima je olakšan razvod braka, dozvoljeno je sklapanje privremenih bračnih zajednica sa više žena dok je sa druge strane ženama bilo dozvoljeno pravo na razvod braka isključivo ako joj je to izričito dozvolio muž prilikom sklapanja braka. Revolucija je uvela i nove izvore u normiranje pravnih odnosa. Tako je Naredbom Vrhovnog sudskog vijeća od 23. augusta 1982. sudijama naređeno da pri rješavanju sporova koriste neposredne autoritativne islamske tekstove ili izvore na kojima će bazirati svoje presude. Sudijama je ovom naredbom nametnuta obaveza obraćanja Savjetu čuvara Ustava ukoliko ne mogu sa sigurnošću utvrditi da li je neki propis u skladu sa šerijatom ili ne. Ukoliko sudija ne zna koji zakon treba primijeniti mora se obratiti Uredu ajatolaha Homeinija za dalje upute. Pored unutrašnje, revolucija je izazvala i korjenite promjene na vanjskopolitičkom planu pozicionirajući Iran kao bitnog učesnika u brojnim međunarodnim procesima na regionalnom i globalnom planu.

Ključne riječi: Iran, revolucija, država, šerijat, pravo, transformacija.

TRANSFORMATION OF THE STATE AND LAW IN IRAN AFTER THE IRANIAN REVOLUTION IN 1979.

Abstract: *With the overthrow of the regime of Reza Pahlavi in 1979, the Iranian revolution ended the existence of the 2,500-year-old Persian Empire and built the Islamic Republic of Iran on its foundations. The revolution was the product of three independent social structures that merged at one point. One was the structure of constitutionalism that grew out of a century-long struggle for democracy supported by modernists; the second was Islamism as a movement to set Sharia law as the primary law supported by rural elements in society in response to Western urban elites and accepted by merchants; and the third is the nationalist structure, driven by rage fueled by Iran's long subordination to European powers. The basic principle of the Islamic Republic of Iran, proclaimed by the new constitution from 1979, is the positioning of God as the supreme bearer of people's sovereignty and people who are only marginal representatives of his power on Earth. Ayatollah Homenini, the supreme leader of the Islamic Revolution and the Iranian state, in this regard created a thesis about the Islamic State as a political representation, created on the basis of the people's will, in order to enforce God's laws. In practice, such system meant setting up Sharia (religious) laws as the only source of law in regulating social, legal and other relations within the community. A dichotomy has been created in the management of the state, so there are two groups of authorities. The first, the*

conciliar, consists of the Supreme leader, the Council of Guardians (Shora-ye Negahban-e Qanun-e assasi), the Council of Experts (Majles-e Khobragan Rahbari) and the Judgment Council. The task of these councils is to oversee the activities of all levels of government in order to preserve the unity, sovereignty and integrity of the Iranian political system. The conciliar government supervises and advises the republican part of the government, ie. its legislative, executive and judicial aspects. In addition to conciliar government, there is a republican government that creates laws and political decisions in accordance with religious teachings and under the supervision of theocratic political institutions. All laws and court decisions must be based on the principles of the Qur'an, and their proper interpretation requires an understanding of religious principles. On the basis of the constitution, a special High Judicial Council was established, which amended the pre-revolutionary laws (criminal, commercial, civil and procedural), thus creating the so-called "Transitional law". The biggest changes affected the area of criminal law, where the principle of talion revenge was introduced ("an eye for an eye, a tooth for a tooth") and the strict punishment of extramarital relations and same-sex relationships. In the domain of marital and family law, a man is given a number of rights, thus putting the woman, as a marital partner, in a more unequal position. Husbands were facilitated in divorce, temporary marriages with more than one woman were allowed, while on the other hand women were allowed the right to divorce only if it was explicitly allowed by her husband during the marriage. The revolution also introduced new sources in the regulation of legal relations. Thus, by an order of the Supreme Judicial Council of 23 August 1982, judges were ordered to use direct authoritative Islamic texts or sources on which to base their judgments in resolving disputes. Judges are required by this Order to address the Council of Guardians of the Constitution if they cannot determine with certainty whether a regulation is in accordance with Sharia law or not. If the judge does not know which law to apply, he must contact the Office of Ayatollah Khomeini for further instructions. In addition to the internal one, the revolution caused radical changes in the foreign policy field, positioning Iran as an important participant in numerous international processes at the regional and global level.

Key words: *Iran, revolution, state, Sharia, law, transformation.*

Uvodna razmatranja

Razvoj društvene zajednice praćen je tokom historije brojnim političkim, kulturnim, pravnim i drugim kretanjima. Tim kretanjima neminovno dolazi do velikih promjena u jednom kolektivu: od načina njegovog upravljanja, pa sve do izmjene vjerskih ili duhovnih uvjerenja na kojima se društvo temelji. Primjeri ovakvih evolucija su brojni, a one su po svojoj prirodi dolazile mirno, postepeno ili nasilno kroz revolucije. Revolucijama se često vršio prekid kontinuiteta sa

starim političkim uređenjima, načinima promišljanja i vjerskim doktrinama koje su ocjenjivane kao zastarjele i neprimjenjive dok se, sa druge strane, iznova započinjalo sa izgradnjom društva u duhu novousvojenih promjena. Historijski primjeri revolucija su brojni, a posebno mjesto imaju Francuska (1789), Oktobarska (1917) i Iranska (1979).¹ Svaka od njih je na svoj način oblikovala političko-pravni razvoj u državama u kojima su one izvedene. Njihove tekovine su ostavile posljedice i na šira društveno-politička kretanja. U ovom radu će se govoriti o Iranskoj islamskoj revoluciji 1979. godine, te političkim i pravnim promjenama koje su nakon toga uslijedile u Iranu.

Transformacija iranskog državnopravnog uređenja nakon Islamske revolucije

Islamska Republika Iran posebno se izdvaja među državama u kojima su principi islama vidljivi i osjetni kroz sveobuhvatnu ustavnu vladavinu. Ona predstavlja zasebnu vrstu islamskog konstitucionalizma.² Temelji modernog političkog poretka Irana udareni su procesom koji je u svjetskoj političkoj literaturi poznati pod imenom “iranska islamska revolucija”, započeta transformacijama koje je pokrenulo šijitsko duhovništvo, na čijem je čelu bio ajatolah Ruholah Homeini.³ Šahov modernizatorski režim u Iranu je 1977. još uvijek ostavljao utisak jedne od ekonomski uspješnih priča u svijetu, potpomognute dvocifrenim rastom i skokom cijena nafte. Za tri decenije, država

¹ Česta podjela u literaturi na “dugi XIX” (1789-1914) i “kratki XX vek” (1917-1991) jedan je od načina da se ukaže na značaj francuske i ruske (“Oktobarske”) revolucije koje su oblikovale historiju tih vremena. Kristijan Karila u knjizi *Strange Rebels: 1979 and the Birth of the 21st Century* (2013), identificira 1979. kao godinu koja je otvorila 21. stoljeće. On gradi argumentaciju na pet isprepletenih priča, četiri o ličnostima i jednu o državi. Ličnosti su Margaret Tačer, Deng Sjaoping, ajatolah Homeini i papa Jovan Pavle II. Zemlja je Afganistan. Godina 1979. je svima njima bila značajna. Te godine je Tačer prvi put pobijedila na opštim izborima u V. Britaniji. Te godine je Deng otpočeo ekonomske reforme koje će transformisati Kinu. Te godine je iranska revolucija dovela Homeinija na vlast. Te godine je novi papa posjetio svoju otadžbinu, Poljsku, i pokrenuo ogroman talas podrške za otpor komunističkom režimu. Te godine su u Afganistan ušli Rusi. Sve su to bili izuzetno značajni događaji – prema: David Runciman, *Kontra-kontrarevolucija*, Peščanik.net, 25.09.2013, <https://pescanik.net/kontra-kontrarevolucija/>.

² Milan Blagojević, *Islamic Constitutionalism In Iranian Way, Strani pravni život*, br. 3, Beograd 2012, 127-128.

³ Zahtjev za islamskim državnim uređenjem sa šerijatom kao državnim ustavom provlačio se neprekidno od Hasana al-Bane (1906–1949), egipatskog učitelja i osnivača društva Muslimanska braća, do iranskog revolucionarnog vođe ajatolaha (“Allahov znak” – počasna titula najuglednijih šiitskih teologa, posebno u Iranu – prim. S. B) Homeinija (1902–1989). “Islamski zakoni” – kaže Homeini – “pošto imaju božansko porijeklo jedina su valjana istina i oni važe vječito i uvijek za cijelo čovječanstvo (...) Cijelo čovječanstvo mora da sluša proroka Muhameda i njegovi zakoni moraju se rigorozno primjenjivati” – prema: Olga Zirojević, „Islam i reforme”, *Republika*, br. 486-489, Beograd 2010.

je od „feudalne baruštine” stigla do statusa „industrijskog motora”. Imala je modernu infrastrukturu i zdravstveni sistem, fabrike automobila i hidroelektrane. Pismenost je rasla i kod žena i kod muškaraca. Njegova država se, i pored niza unutrašnjih problema, smatrala uzorom dirigovanog razvoja.⁴ Revolucija u Iranu nije bila samo reakcija na nepravednu i korumpiranu vladavinu domaćih autokrata, već i reakcija na američki uticaj. Revolucija je okončala postojanje 2.500 godina starog Perzijskog carstva. Bitno je istaći da su revoluciji prethodili brojni historijski procesi sa početka XX stoljeća, tačnije nakon Oktobarske revolucije 1917. godine. U ovom periodu kontrolu nad Iranom preuzimaju Britanci, a vlast u zemlji poslije vojnog udara preuzima Reza Kan Pahlavi, komandant Perzijske kozačke brigade. Bio je to period modernizacije zemlje, nekad i uz primjenu nasilnih metoda, a u političke procese se sve više počinju miješati velike sile, prvenstveno Sjedinjene Američke Države. O ovom uticaju govori i podatak da je sa pozicije premijera države pod pritiskom smijenjen Muhamed Mosadek zbog pokušaja nacionalizacije Anglo-iranske naftne kompanije. Šezdesete godine su praćene promjenama u obrazovanju, promjenama u obrazovanju i davanju većeg prava ženama. Imamu Homeiniju, tada vodećoj vjerskoj figuri u Iranu, pridružili su se tradicionalni slojevi stanovništva i plemenske vođe u borbi protiv autoritarnog Pahlavijevog režima. Homeini je protjeran iz zemlje, a utočište je našao u iračkom svetom gradu Najafu. To mu je priskrbilo titulu duhovnog vođe u borbi protiv monarhije i stranog uticaja. Kako se tadašnja liberalna opozicija neuspješno suprostavljala šahu, jedina alternativa je bila u udruživanju sa konzervativnim vjerskim snagama.⁵

⁴ A onda se država 1978. raspala. Krajem 1977. najstariji sin protjeranog ajatolaha Homeinija, najglasnijeg i najhrabrijeg šahovog kritičara, umro je od srčanog napada. Ajatolahove pristalice okrivile su šaha, i hiljade ljudi je izašlo na ulice. U januaru 1978. režim je odgovorio proglašivši Homeinija za britanskog špijuna, seksualnog perverzjaka i okorjelog protivnika šahovog progresivizma. Sutradan su se studenti u Komu pridružili demonstracijama za Homeinijev povratak. Pripadnici oružanih snaga su otvorili vatru i pobili desetine ljudi. Homeini je odmah izdao saopštenje i zatražio još demonstracija. Tokom narednih mjeseci, želja mu se ispunila. Do septembra je vlada proglasila vanredno stanje i 8. septembra je stotine demonstiranata pokošeno paljbom iz helikoptera u centru Teherana, a taj događaj se pamti kao “Crni petak”. Istog mjeseca naftni radnici su stupili u štrajk. Hrana i gorivo su ponestajali. Homeini je počeo da okuplja vladu u sjeni za povratak: Revolucionarni savjet činili su studenti aktivisti i bivši bezbjednjaci koji su se razišli sa bivšim režimom. Šesnaestog januara 1979. šah je pobjegao iz zemlje. Dvije nedelje kasnije Homeini se vratio kući da preuzme vlast. Iako je šahov pad bio gotova stvar prije početka godine, 1979. zaista predstavlja prekretnicu. To nije naročito upečatljiva godina u julijanskom kalendaru, ali u islamskom je jedna od najznačajnijih godišnjica: ona korespondira sa godinom 1400, kada Mehdi, islamski mesija, treba da se pokaže vjernicima i otvori novo doba vječite pravde. U novembru je grupa studenata, podstaknuta Homeinijevom antiameričkom retorikom, upala u američku ambasadu u Teheranu i zarobila 66 Amerikanaca. Novembar 1979. je koincidirao sa početkom godine Mehdijsa – prema: David Runciman, *Kontra-kontrarevolucija*, Peščanik.net, 25.09.2013, <https://pescanik.net/kontra-kontrarevolucija/>.

⁵ Dušan Vučićević, *Država u senci džamije – politički sistem Islamske Republike Iran, Srpska politička misao*, br. 4, vol. 22, Beograd 2008, 215-238. (dalje: D. Vučićević, *Država u senci džamije*).

Iranska revolucija se često još naziva i “islamističkom revolucijom” zato što je u postrevolucionarnom periodu uslijedio proces islamizacije države i društva. Ova revolucija nije bila samo islamska. Bila je proizvod tri nezavisne revolucionarne struje koje su se u jednom trenutku spojile. Jedna je bila struja konstitucionalizma izrasla iz stoljeća duge borbe za demokratiju podržavana od strane sekularnih modernista; druga je bila islamizam kao pokret da se šerijatski zakon postavi kao primarni zakon podržavan od strane ruralnih elemenata u društvu u odgovoru na zapadnjaštvo urbanih elita i prihvaćen od strane trgovaca; i treća je nacionalistička struja, vođena bijesom podgrijanim dugom potčinjenošću Irana evropskim silama. Nada koja je prožela sve pore iranskog društva učinila je da ljudi iz svih društvenih slojeva postanu željni iranskog suvereniteta, snage i revitaliziranog nacionalnog ponosa. Homeini je dodao svom šijitskom islamističkom pokretu snažnu nacionalističku notu. Bio je u idealnoj poziciji da učini nešto takvo, pošto je šijitski islam postao duboko isprepletan sa idejom “iranstva” tokom historije duge pet stoljeća. Upravo je nepokolebljivi šijitski islam razdvajao Iran od snažnog Osmanskog i Mogulskog carstva i dozvolio Iranu da se kao samostalna nacija pojavi na svjetskoj sceni.⁶ Homeini je potpuno transformisao šijitski islam. Ta religija je stotinama godina učila milione svojih vjernika da okrenu leđa politici i vlasti. Homeini je to preokrenuo – i uveo šijitski islam u središte politike.⁷ Ideološki izvori koji su omogućili stvaranje islamske republike sadržani su u novoj političkoj doktrini šijitizma.

Političko uređenje koje je islamska revolucija iznjedrila u mnogim aspektima je jedinstveno u odnosu prema svima drugim državama, uključujući islamske. U ovom posebnom *sui generis* sistemu proglašena je potpuna supermatija ideologije (islama) nad javnim životom. Odlikuje ga određeni stepen političkog pluralizma manifestovanog kroz ograničenu demokratsku participaciju građana kroz izbore. Iransko ustavnopravno uređenje pravna teorija svrstava u red posttradicionalnih ustavnih teokratija.⁸ Ono je specifično u svijetu jer je utemeljeno na šijitskoj tradiciji. Savremeni Iran oblikovala su društvena previranja tokom XIX i XX stoljeća, ponajprije islamska revolucija. Karakteristike iranske revolucije odredili su specifični historijski razvoj Irana, a

⁶ Tokom sljedećih nekoliko decenija, Homeini i njegovi nasljednici su ispunili veći dio svojih obećanja da će povratiti nacionalni ponos i osigurati svoju kontrolu nad zemljom – vidi: Tamim Ansary, *Iran's Regime: Marching Toward a Cliff*, <https://therumpus.net/2009/06/iran%E2%80%99s-regime-marching-toward-a-cliff/>.

⁷ Šiitski islam je prema politici prethodno bio izuzetno uzdržan. Jedna od glavnih šiitskih ceremonija je „šiitska lamentacija”, gdje se vjernici ritualno bičuju. Kroz čitavu šiitsku historiju, sveštenstvo je od ovoga pravilo simbol povlačenja iz svijeta – i prije svega, iz politike i vlasti. Ljudi moraju da čekaju u svijetu sjenki i zla – na povratak dvanaestog imama. To je značilo da je politička vlast zla i pokvarena, i da čovjek sa njom ne treba da ima nikakva posla. Homeini je naslikao novu viziju šiitskog islama. Vaša dužnost, govorio je Homeini Irancima, prije osvajanja vlasti “nije više da ostanete pasivni, već da preuzmete vlast i otjerate pokvarenog i korumpiranog vladara” – prema: Adam Curtis, *Who Would God Vote For?*, https://www.bbc.co.uk/blogs/adamcurtis/2012/03/who_would_god_vote_for.html.

⁸ D. Vučičević, *Država u senci džamije*, 215-238

posebno događaji od nekoliko decenija prije same revolucije. Godina 1979. u kojoj je srušen režim šaha Reze Pahlavija, smatra se datumom rađanja novog političkog sistema čija je pojava obogatila političku praksu XX stoljeća. U Teheranu je, ubrzo nakon pada Šaha, formiran Revolucionarni tribunal, koji je zamijenio lokalne revolucionarne sudove. Primarni zadatak novih vlasti, nakon zbacivanja Šaha, bilo je formiranje novog ustava koji bi zamijenio postojeći iz 1906. godine. Iran je institucionalizirao islam i interpretirao pojedina islamska načela u političke svrhe uređenja svakodnevnog života građana. Homeini je želio ustavnu i centraliziranu državu vođenu islamskim pravom. Težio je da što doslovnije primjeni u praksi ideje šijitskih teoretičara. Sociološko-teološki koncept *velājat-e fakih* čini sam temelj ideje Islamske Republike kao političkog imamata, koji je od početka revolucija bio nositelj vizije budućeg uređenja države.⁹ U Iranu je u martu 1979. održan referendum s pitanjem trebali li *velājat-e fakih* postati iranskim ustavom - 98,2% izašlih glasalo je potvrdno za prvu islamsku republiku u svijetu. Time je stvorena Islamska Republika Iran. Homeini se smatra njenim osnivačem. Nakon referenduma započet je proces islamizacije zemlje čime su načela islama instrumentalizirana u političke svrhe s ciljem uređenja svakodnevnog života građana shodno vjerskoj tradiciji. Referendum je bio dobar temelj za izbore održane u avgustu 1979. na kojima su birani predstavnici za *Majles-e Khebragan* (Vijeće stručnjaka). Izabrani predstavnici su odmah prionuli na izradu novog islamskog ustava. Samim činom donošenja ustava (1979.) učinjen je korak ka osavremenjavanju političkog sistema države. Već sam čin donošenja ovog ustava predstavlja korak naprijed u odnosu na tradicionalnu islamsku teokratiju. Prema islamskom učenju sam Kur'an je izvor prava i zakon, pa nikakav ustav nije potreban.¹⁰ U njemu stoji da je zadatak države da garantira "političke i društvene slobode u okvirima i granicama koje određuje zakon". Ovaj ustav u sebi sadrži polazne osnove koje određuju položaj čovjeka i građanina. One su dalje razrađene u ostalim zakonima i političkim

⁹ Kroz njega se provlači gotovo sve što je bitno za uspješno mobiliziranje onih kojima je taj koncept poznat: od obećanja socijalne pravednosti i uključenosti svih, pa i najnižih slojeva društva, do pouzdanja u očinsku figuru vođe na čelu države čiji se autoritet ne temelji na sili nego na brizi – vidi: Vedran Obućina, *Politički sustav Islamske Republike Iran*, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 2017, 84-98. (dalje: V. Obućina, *Politički sustav Islamske Republike Iran*).

¹⁰ *Ustav Islamske Republike Iran*, <https://hr.irancultura.it/Iran/Ustav-Iran>. Već iz drugog principa Ustava, koji kaže "Islamska Republika je sistem koji počiva na vjeri u Jedinoga Boga, u njegov isključivi suverenitet, u njegov komandni položaj i na obavezu potčinjavanja njegovom poretku", može da se zaključi kakav je položaj ljudi. Prema navedenom tekstu Ustava ljudska prava mogu biti izvedena isključivo iz propisa koji se smatraju Božjima. Svaka promjena propisa koji se smatraju Božjima, bila bi ravna uzdizanju njegovog inicijatora na pijadestal zakonodavca, što je prema islamskom Ustavu isključivo pravo Boga – vidi: Miroljub Jevtić, *Politički sistem Irana i prava čovjeka*, *Politička misao*, br. 4, Fakultet političkih znanosti, Zagreb 1990, 85-86. (dalje: M. Jevtić, *Politički sistem Irana i prava čovjeka*).

dokumentima. Prema Ustavu svaka sloboda je zagarantirana ako nije protivna šerijatskom pravu i normama koje ono propisuje.¹¹

Islamski koncept suverenosti, od svojih Kur'anskih početaka do danas, pretrpio je izvjesne modifikacije. Islamski učenjaci se slažu da suverenitet i cjelokupna vlast pripada Allahu. Iz ovakve postavke se da zaključiti da je jedini i stvarni zakonodavac Bog, dok su zemaljski vladari samo marginalne figure u vršenju vlasti.¹² Ustavna praksa i koncept narodnog suvereniteta islamskog svijeta se, u mnogim slučajevima, bitno razlikuje od evropskog shvatanja pomenutih principa. Osnova tih razlika jeste uvijek prisutno priznavanje suprematije islama, makar „samo” kao državne vjere, što za sobom povlači moguće zahtjeve za bespogovornim poštovanjem Kur'anskih normi, čime se zapravo stvara jedno „vrzino kolo”. Taj začarani krug možda najbolje oslikava Homeinijeva teza o islamskoj državi kao političkom predstavništvu, stvorenom na osnovu narodne volje, radi sprovođenja Božijih zakona.¹³ Homeini je, uz pomoć Skupštine stručnjaka, koja je imala funkciju ustavotvorne skupštine i koja je vremenom postala jedna od najvažnijih institucija islamske republike, u Ustav ugradio članke 107-110. koji su instituciji vrhovnog vođe, odnosno njemu, davali velike izvršne ovlasti. Uvodni članci Ustava davali su Homeiniju titule poput Vrhovnog vođe (rahbar), Vrhovnog pravnika (Faqih), Vođe revolucije i što je najvažnije Imama islamske umme (zajednice), što je bilo prvi put u šijitskom islamu da živa osoba dobije ovakvu titulu. Revolucija i revolucionarno nasilje, a pogotovo rat s Irakom, uveliko su uticali na iransku ekonomiju i usporili daljnji razvoj države.¹⁴ Homeini je 15. decembra 1982. objavio dekret kojim je

¹¹ Ta činjenica jasno dolazi do izražaja u članovima XII i XIII Ustava, gdje se govori o slobodi vjeroispovijedanja. Prema članu XIII jedine dozvoljene nemuslimanske religije su: zaratuštijanska, jevrejska i hrišćanska. Sva ostala vjerska učenja su zabranjena samim tekstom Ustava. Odnos prema muslimanima reguliran je čl. XIV, gdje stoji da “muslimani moraju da djeluju prema nemuslimanima duhu svetog morala, pravde i islamske pravičnosti, te da respektiraju njihova ljudska prava” – prema: M. Jevtić, *Politički sistem Irana i prava čovjeka*, 86.

¹² D. Vučićević, *Država u sencu džamije*, 216-217

¹³ Vladimir Ajzenhamer, Na razmeđu kompatibilnosti i nekompatibilnosti - islam i demokratija, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka u Beogradu*, br. 6, Beograd 2011, 288.

¹⁴ U preambuli Ustava je istaknuta posvećenost vjeri u jednog Boga, božanskoj pravdi, Kur'anu, Sudnjem danu, poslaniku Muhamedu, dvanaestorici imama i velayat-e faqih-u. Zajedno su bile ukomponovane božanske odredbe i ljudska prava. Istaknuto je i odlučno protivljenje svakom obliku autoritarizma, kolonijalizma i imperijalizma. Homeini je proglašen za doživotnog Vrhovnog vođu, a određeno je da će nakon njegove smrti, novog lidera odabrati Vijeće stručnjaka. Dokument ustava sadrži 175 članova, a još 40 amandmana je dodato nakon smrti Homeinija (1989). Ustavom je navedeno da vrhovni vođa odgovara pred zakonom Islamske Republike kao i svi ostali građani Irana. U Ustav su uvedeni i mnogi demokratski principi. Opšte biračko tijelo, uključujući i žene, tajno i direktno je biralo predsjednika, članove parlamenta (Majles), provincijske i lokalne namjesnike kao i zastupnike u Vijeću stručnjaka. Predsjednik se bira svake četiri godine uz maksimalno dva mandata, predsjedava svojim kabinatom, postavlja ministre, ambasadore, guvernera i direktore glavnih državnih firmi. On je odgovoran za godišnji budžet te sprovođenje unutrašnje i vanjske politike. Ustavom je svim stanovnicima, bez obzira na rasu, etnicitet, porijeklo, pol i vjerezakon, zagarantirano osnovno ljudsko i

garantirao svim građanima sigurnost od proizvoljnog hapšenja i oduzimanja imovine, te obećao uspostavu reda i zakona. Ovaj dekret je bio pozdravljen od većine stanovništva, zamorene od stalne nesigurnosti i revolucionarnog terora.¹⁵ Ključ za razumijevanje modernog Irana nalazi se u šijitskoj tradiciji imamata. Za šijite je imamat jedini ispravni oblik političkog uređenja islamske zajednice. Iranska “stvarnost” je pokušaj sinteze političkih koncepata i vrijednosti Istoka i Zapada. Politički sistem ove države zasnovan je na političkoj i pravnoj sintezi teokratskih i demokratskih elemenata, podrazumijeva zamršeni splet više vladajućih tijela. Prema iranskom Ustavu iz 1979. i amandmanskim izmjenama iz 1989. suverenitet u državi pripada Bogu. To je izraženo kao “Bog je jedan” i “Nema Boga osim Allaha”. Drugi izvor vlasti u državi pripada Instituciji vrhovnog lidera i tijelima islamskog vodstva koji ustavni legitimitet zasnivaju na političkom konceptu imamata, što je pokazano u Preambuli Ustava. Islamska vladavina je usko povezana s konceptom *velājat-e fakih*. Iz interpretacije šijitske teološke misli putem idžtihada izvedeni su osnovni principi vladavine i nužni uslovi za obavljanje vlasti.¹⁶

Islamska Republika Iran je kao moderna država utemeljena na načelima šijitizma kao jedne od dvije temeljne denominacije unutar islama.¹⁷ Načelo *velājat-e fakih*, kao ustavni poredak Islamske Republike Iran, zagovara ideju da samo pravnik koji poznaje sveto pravo može voditi naciju saglasno islamskoj tradiciji. Njegova je zadaća zakonima i odredbama usmjeravati postupke pojedinaca u življenju dobra te izbjegavanju, tj. zabranjivanju zla kao važnom elementu političke kulture Irana. Na državnoj hijerarhijskoj ljestvici ove države

građansko pravo na slobodu, pravo na slobodno izražavanje, štampu, civilno ograničavanje, te prava na pisanje peticija i demonstriranje. Svi stanovnici su jednaki pred zakonom, imaju pravo na žalbu i nepristrasno suđenje, a bilo koji oblik nasumičnog hapšenja, mučenja, policijskog nadgledanja ili prisluškivanja je isključen i nedozvoljen. Svi optuženi su uživali *Habeas corpus*, a zakonom je definirano da je svako nevin dok se ne dokaže bez svake sumnje njegova krivica. Ustav je i obavezao vlast da sve čini kako bi omogućila građanima pogodnosti poput penzije, naknade za nezaposlene, invalidnine, mogućnosti pristojnog stanovanja, medicinske njege te besplatnog osnovnog i srednjeg obrazovanja – opšir. Ervand Abrahamian, *A History of Modern Iran*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, 167-168.

¹⁵ Bruno Brakus, Iranska revolucija, *Rastra*, br. 7, Zadar 2016, 189-190.

¹⁶ Jasna Bakšić-Muftić, Mapa institucionalne moći u Islamskoj Republici Iran, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LIX, Sarajevo 2016, 170-171. (dalje: J. Bakšić-Muftić, *Mapa institucionalne moći u Islamskoj Republici Iran*).

¹⁷ Iran nakon Islamske revolucije “pokušava... arabizirati jezik i povijest Irana, te se u središte pozornosti stavljaju islamske tradicije i šijitsko sjećanje na mučeništvo. Takva je politika dio takozvane Kulturne revolucije (Engelāb-e farhangi), koja se počela provoditi netom nakon Islamske revolucije, a koja je danas, u svom izmijenjenom obliku, stožerna politika Ministarstva kulture i islamskih pitanja, jednog od najmoćnijih ministarstava iranske vlade. Osim što ovo ministarstvo ima vlastiti diplomatski zbor, koji čini brojne kulturne centre Islamske Republike Iran u svijetu, ono je i jedino ministarstvo vlade koje se brine o očuvanju i napretku državne ideologije. Zbog toga često dolazi u sukob s teokratskim vijećima” – vidi: V. Obućina, *Politički sustav Islamske Republike Iran*, 121.

najvišu političku vlast uživa sveštenstvo.¹⁸ Duhovno vodstvo, participativna demokratija i društvena pravda tri su trajne karakteristike savremene Islamske Republike Iran. Njen institucionalno - politički sistem se dijeli na duhovnički i republikanski. Koncilijarna vlast sastoji se od vrhovnog vođe na čelu te Vijeća čuvara (*Shora-ye Negahban-e Qanun-e assasi*), Vijeća stručnjaka (*Majles-e Khobragan Rahbari*) i Vijeća za prosudbu. Zadaća ovih vijeća je nadzor aktivnosti svih razina vlasti u svrhu očuvanja jedinstva, suverenosti i integriteta iranskog političkog sistema. Koncilijarna vlast nadgleda i savjetuje republikanski dio vlasti, tj. njezin zakonodavni, izvršni i sudski aspekt. Uz koncilijarnu vlast postoji i republikanska koja donosi zakone i političke odluke u skladu s vjerskim učenjem i pod nadzorom teokratskih političkih institucija. Predsjednik Republike ujedno je predsjednik Vlade, te je on, nakon vrhovnog vođe, druga politička institucija po važnosti. Vlada donosi prijedloge zakona i upravne odredbe, dok Madžles, tj. islamska savjetodavna skupština, ima funkciju državnog parlamenta. Nadalje, sudstvo je utemeljeno na tradiciji islama i kontrolira ga ulema. Zakoni i sudske odluke moraju biti zasnovani na načelima Kur'ana, te je za njihovo pravilno tumačenje potrebno razumijevanje vjerskih principa.¹⁹ Zakonodavnu vlast ima jednodomna Islamska savjetodavna skupština (*Medžlis-e Šura-je Eslami*), s 290 zastupnika, koje neposredno biraju građani za mandat od četiri godine. Prema ustavu iz 1979. Medžlis propisuje zakone o svim općim pitanjima uz obavezu njihovog redovnog tumačenja ne isključujući time pravo sudija da propise tumače shodno svojim shvatanjima pravde. Pored legislativne skupštini pripadaju i drugi poslovi: davanje saglasnosti na promjenu državnih granica i teritorija, proglašenja ratnog stanja, davanja odobrenja za domaće i inostrane zajmove i prenosu posjeda nad državnom imovinom na druga lica. Medžlis je dužan poštivati načelo božanske vlasti. Ono propisuje da je zabranjeno donositi zakone koji su u koliziji bilo sa ustavom ili propisima službene vjere u zemlji. Ocjenu usklađenosti propisa sa islamskim učenjima daje Starateljsko vijeće, a ograničenja se mogu po važnosti klasificirati u tri stepena: islamsko ustavno pravo, međunarodno i privatno pravo. Navedeno ograničenje se primjenjuje na građanske, krivične, finansijske, privredne, administrativne, kulturne, vojne, političke i druge zakone. Pomenutu kontrolu zakona vrši dvanaestočlano Starateljsko vijeće sa ovlaštenjem da bilo koji zakon može proglasiti nevažećim ako on krši Ustav ili islamsku doktrinu. U odnosu na predrevolucionarno uređenje iranski parlament u prethodnom ustavnom kapacitetu je imao velike ovlasti bez mogućnosti obaranja propisa ili ulaganja veta.²⁰ Najviši je pravosudni organ Visoko vijeće. Sudsku vlast vrše Vrhovni sud, vojni sudovi i sudovi za

¹⁸ Vladimir Ajzenhamer, Politički eksperiment koji traje: politički sistem Islamske Republike Iran, *Azijske sveske*, br. 1, Beograd 2012.

¹⁹ V. Obućina, *Politički sustav Islamske Republike Iran*, 98-102.

²⁰ Sayed Hassan Amin, *Pravni sistemi Srednjeg istoka*, El Kalem, Sarajevo 1998, 133-134. (dalje: S. Hassan Amin, *Pravni sistemi Srednjeg istoka*).

upravne sporove. Pravosuđe je zasnovano na *šariji*. Vrhovni vođa postavlja šefa pravosuđa, koji, pak, imenuje članove Vrhovnog suda i glavnog tužioca. Sudovi su udvostručeni revolucionarnim sudovima. Šahov režim je odbijao primjenu šerijatskih propisa i tek sa islamskom revolucijom oni zauzimaju mjesto u pravosudnom sistemu Irana. Krivični Zakonik donijet je nakon islamske revolucije. Nije, pak, riječi o novom pravnom aktu, već jednostavno, gotovo u cjelosti prepisanoj knjizi iz XIV stoljeća, koja je poznata pod imenom *Chare-ol-islam Mohaghegh*. Krivični zakon ima više dijelova. Prema islamskom pravu za svako ubistvo mora se, pored kazne, platiti cijena prolivene krvi. Zakon kojim se regulira cijena krvi integralni je dio Krivičnog zakonika nazvan *Dijat*. Dijelom Krivičnog zakonika o pravu na osvetu, dozvoljava se oštećenoj osobi ili njegovim nasljednicima da lično izvrše osvetu prema principu “oko za oko, zub za zub”. Prema dijelu koji se zove *tazir* i odnosi se na kaznu nedefiniranu šerijatom i ovisnu od sudije, za ženu koja ne nosi islamski “ispravnu odjeću” propisano je 74 udarca bičem. Neravnopravnost žene regulirana je i ostalim članovima Zakona, u kojima se određuje način vođenja sudskog postupka. Članovima 33, 91, 92 utvrđeno je da svjedočenje jednog muškarca vrijedi kao svjedočenje dvije žene.²¹

Iran ima teokratske sastavnice, ali je ova država daleko od monarhijsko-teološke diktature Saudijske Arabije ili apsolutne teokratije kao što je Vatikan. Riječ je o veoma složenom sistemu u kome ne postoji monolitno jednovlašće. Kompleksna mreža međusobnih uticaja i kombinacija postavljenih i izbornih organa, legitimiranih Božjim pravom i voljom naroda pokazuje kako ustavni politički sistem Irana posjeduje potencijal za jačanje i autokratskih i demokratskih elemenata, kao i mogućnosti uključivanja transformacionih procesa u postojeći ustavni okvir.²² Azar Nafisi, poznata iranska književnica, kazala je da se revolucija u Iranu “razlikovala od ostalih totalitarnih revolucija u dvadesetom stoljeću po tome što se dogodila u ime prošlosti: u tome je bila i njezina snaga i njezina slabost”.

Postrevolucionarna transformacija iranskog prava

Nigdje posljedice ove revolucije nisu bile toliko izražene kao što je to u oblasti prava. Iranski ustav iz 1906. zamijenjen je novim koji je donešen 1979. godine. Kroz ustav su provučena učenja šijitske provenijencije. Propisana je uspostava posebnog Sudskog vijeća zaduženog za reviziju postojećeg prava. Vijeće je tako izvršilo promjene predrevolucionarnih zakonika (građanskog, krivičnog i trgovačkog). Ovako revidirani zakoni nazivali su se „prijelaznim pravom”. Najviše izmjena pretrpjelo je krivično pravo. Amandmani na Krivični

²¹ M. Jevtić, *Politički sistem Irana i prava čovjeka*, 88-90.

²² J. Bakšić-Muftić, *Mapa institucionalne moći u Islamskoj Republici Iran*, 169.

zakon su bile takve prirode da je došlo do korjenitih promjena u pravnom sistemu.²³ Ustavom iz 1979. svi svjetovni zakoni koji proturječe islamskim normama proglašeni su ništavnim i stavljeni van snage. Vrhovno sudsko vijeće je ubrzo naredilo svim sudovima da primjenjuju fetve ajtolaha Homeinija u svojstvu prelaznih rješenja do donošenja novih propisa. Njegove fetve su uživale svojstvo jednog od brojnih izvora prava. Početkom aprila 1981. Savjet čuvara ustava naredio je predsjedniku Vrhovnog sudskog vijeća ajtolahu Abdulkarimu Musaviju Ardabiliju da sve predrevolucionarne zakone proslijedi Starateljskom vijeću na razmatranje. Sudovi su instruisani da, u slučajevima pravne nesigurnosti, primjenjuju rješenja ajtolaha Homeinija predočena u njegovoj knjizi *Objašnjenje problema*. Predrevolucionarno iransko zakonodavstvo bilo je kodifikovane prirode po uzoru na tadašnju zapadnu pravnu tradiciju. Četiri temeljna zakonika su bila *Građanski* (donesen od 1927. do 1935), *Kazneni* (1939), *Trgovački* (1932-1969) i *Zakonik o građanskom postupku* (1939). Kako su ovi propisi, shodno prethodno predstavljenim ustavnim rješenjima, stavljena u niži položaj u odnosu na šerijatsko pravo počeli su se pojavljivati prvi problemi u praksi. Naime, šerijatsko pravo nije kodifikovano, a o brojnim pitanjima i pravnim problemima nema jasan stav zbog čega su vjerski učenjaci nailazili na teškoće u rješavanju određenih vrsta pravnih sporova. Tipičan primjer se može pronaći u građanskom pravu, preciznije institutu vremenske zastare. Prema *Zakoniku o građanskom postupku* bilo je određeno da se sve rasprave koje se ne okončaju u propisanom roku trebaju eliminirati iz postupka dok šerijat, koji ne poznaje ovakav princip, smatra da se ovo načelo treba primjenjivati u praksi, budući da se ono može izvesti iz drugih islamskih postulata. Drugi primjer nalazimo u primjeni kamate (*riba*). Tu su stavovi vjerskih učenjaka izuzetno podijeljeni između onih koji apsolutno zabranjuju bilo kakvu primjenu kamate dok ostali nalažu da se ona može koristiti kao jedna vrsta kompenzacije za inflaciju.²⁴

Od svih pravnih grana najvažnijom se svakako smatra krivično pravo, kao garant društvene stabilnosti i sigurnosti. Ono je u velikoj mjeri oblikovano shvatanjima i vrijednostima društva koje štiti i podložno je promjenama u ovisnosti od političkih, socijalnih i drugih kretanja. Prvi iranski *Krivični zakonik* izradio je francuski pravnik Adolph Pierny, a nacrt je podnesen parlamentu na usvajanje 1912. godine. Bio je to moderan propis koji je u cjelosti sekularizirao krivično pravo napustivši vjersku koncepciju krivičnog prava. Islamska doktrina u ovoj oblasti konačno je napuštena donošenjem novog *Krivičnog zakona* 1926. godine. Propis je mijenjan nekoliko puta da bi nakon revolucije ukinut vrativši islamski krivični sistem.²⁵ Za vrijeme i nakon revolucije osnovano je revolucionarno sudstvo koje je vodilo sudske postupke protiv „neprijatelja

²³ S. Hassan Amin, *Pravni sistemi Srednjeg istoka*, 74.

²⁴ *Isto*, 75-76.

²⁵ *Isto*, 129

revolucije”. U ovim postupcima gdje su sudije primjenjivale svoje tumačenje revolucionarnog prava usmrćeno je stotine osoba prijekim smrtnim kaznama. Sva imovina optuženih lica je kasnije u presudama oduzimana u korist države. Šerijatska učenja su najviše primjene našla u oblasti krivičnih sankcija u koje su nakon 1979. ušla smrtna kazna, kamenovanje do smrti, odsijecanje ruku i šibanje. Krivično pravo je postalo još brutalnije donošenjem Odluke iranskog parlamenta o uvođenju prava na odmazdu (*kisas*) 1982. godine. Time je vraćen stari talionski princip „oko za oko, zub za zub”. Prema ovoj odluci za homoseksualnost je propisano obavezno izricanje smrtno kazne. Elementi koji se pritom moraju ispuniti su dobrovoljni pristanak na takav čin i punoljetnost obojice počinitelja. Ova rješenja su u suprotnosti sa zapadnoevropskim sistemima po kojem svojstva punoljetstva, dobrovoljnog pristanka i tajnosti isključuju krivičnu odgovornost. Članom 151 *Krivičnog zakona* propisana je kazna sa 100 udaraca bičem za homoseksualni čin bez spolnog općenja, dok se za slučajeve u kojima je jedan od optuženih nemusliman toj osobi izričala smrtna kazna. Lezbijstvo se kažnjava sa 100 udaraca bičem. Kada se ovo krivično pravo poredi sa onim prije revolucije uočavaju se znatne promjene. Predrevolucionarnim *Krivičnim zakonikom* je bila isključena svaka mogućnost gonjenja osoba za vanbračne seksualne odnose sa muškarcima ili ženama ukoliko oštećena strana nije tražila gonjenje, a tužba je mogla biti odbačena ako je žrtva tražila da se ona povuče.²⁶ U postrevolucionarnom periodu, u drugim oblastima prava, npr. porodičnom pravu, načinjene su krupne promjene. Dozvoljeno je sklapanje tzv. „privremenih” brakova na ograničen vremenski period što omogućava muškarcu da oženi veći broj žena. Prema važećim propisima muškarac može imati najviše četiri žene a broj privremenih supruga se mijenja po njegovoj želji. Minimalna starosna dob za stupanje u brak je spuštena na 15 godina za mladiće, a 13 za žene. Ženi je ukinuto pravo na razvod od muža u slučaju njegovog nerazumnog ponašanja, što joj je bilo predviđeno po posebnoj Odluci iz 1967. godine. Samo suprug raspolaže sa pravom na razvod u bilo kojem trenutku dok ženi ono pripada ukoliko joj je to izričito omogućio muž prilikom sklapanja braka, ali samo u posebnim situacijama. Revolucija je uvela metež i neravnotežu u svim porama pravnog i društvenog života. Kako su svi predrevolucionarni zakoni ukinuti posebnom Naredbom Vrhovnog sudskog vijeća od 23. avgusta 1982. sudijama je naređeno da pri rješavanju sporova koriste neposredne autoritativne islamske tekstove ili izvore na kojima će bazirati svoje presude. Sudijama je ovom Naredbom nametnuta obaveza obraćanja Savjetu čuvara Ustava ukoliko ne mogu sa sigurnošću utvrditi da li je neki propis u skladu sa šerijatom ili ne. Ukoliko sudija ne zna koji zakon treba primijeniti mora se obratiti Uredu ajatolaha Homeinija za dalje upute. Država je, pored prava, svoje djelovanje pojačala i na tržištu. U junu i julu 1979. nacionalizirane su sve privatne banke i velika industrijska postrojenja. Na novoosnovanu Organizaciju za potlačene (*Bonyad*

²⁶ *Isto*, 76-77.

Musfazin) preneseno je vlasničko pravo nad stotinama privrednih društava. Možda najviše nesigurnosti u svakodnevnom pravnom prometu uzrokovano je ukidanjem prava na žalbu u sudskim postupcima. Ustavom iz 1908. i Odlukom o načinu primjene pravde iz 1927, svakom građaninu je bilo omogućeno pravo na žalbu pri čemu je osnovan znatan broj apelacionih sudova za građanske, krivične i trgovačke postupke. Svaka pokrajina je imala svoj apelacioni sud. U februaru 1979. Homeini je, u dogovoru sa tadašnjim ministrom pravde Asaddellahom Mobasheriem, tražio ukidanje prava na žalbu s obrazloženjem da se svaki spor mora okončati jednom konačnom i bezuvjetnom odlukom. Stoga je današnjem iranskom pravu žalba, kao široko rasprostranjeno sredstvo zaštite zakonitosti i pravičnosti u sudskom postupku, jedna nepoznanica. Apelacionu nadležnost u Iranu jedino obavlja Kasasioni sud za pojedine krivične postupke.²⁷

Politički i međunarodni procesi u Iranu nakon 1979. godine

Nova vlast se po završetku revolucije, uz pomoć Revolucionarne garde i milicija, počela obračunavati sa prozapadnjački i sekularni orijentisanim intelektualcima, političarima i javnim ličnostima. Stotine njih je bilo prisiljeno napustiti zemlju, a antizapadnjačko raspoloženje je svoj vrhunac doživjelo 1979. godine zauzimanjem američke ambasade u Teheranu od strane grupe iranskih studenata koji su tražili izručivanje odbjeglog šaha Pahlavija Iranu. U ambasadi se nalazilo ukupno 52 talaca koji su poslije 444 dana oslobođeni 28. januara 1981. Bio je to prvi slučaj napada na strano diplomatsko predstavništvo u nekoj muslimanskoj zemlji, a od tog događaja SAD i Iran nemaju zvaničnih diplomatskih odnosa. Upravo su odnosi sa Sjedinjenim Američkim Državama jedan od osnovnih faktora koji određuju tok iranske vanjske politike. Ti su odnosi već skoro 30 godina izuzetno zategnuti, ali se odvijaju u sferi diskretne diplomatije.²⁸ Napadu su se protivili pojedini istaknuti iranski političari. Među njima su bili privremeni premijer Mehdi Bazargan i prvi predsjednik Irana Abolhasan Bani – Sadr. Konzervativne snage su obojicu prisilila na ostavke, a Sadr je pobjegao u Francusku.²⁹ Pored unutrašnjih, brojni izazovi su bili prisutni i na međunarodnom planu. Irački vođa Sadam Husein je u septembru 1980. godine pokrenuo rat protiv Irana, a povod je bio dugogodišnji međugranični spor oko Kuzestana, naftom bogate pokrajine naseljene mahom Arapima. Iranske vojne snage, iako oslabljene, uspjele su pružiti značajan otpor iračkoj vojsci. Za

²⁷ Isto, 78-79.

²⁸ Dejan Jović, Trideset godina nakon revolucije: Iran u središtu svjetske politike, *Politička misao*, br. 1, Zagreb 2009, 59-87. (dalje: D. Jović, *Trideset godina nakon revolucije: Iran u središtu svjetske politike*).

²⁹ *Postrevolutionary Chaos*, dostupno na <https://www.britannica.com/place/Iran/The-Islamic-republic#ref230080>. (Preuzeto: 23.12.2020).

vrijeme rata Irak je pružao utočište brojnim neprijateljima nove iranske vlasti, a jedna od njih je *Mojāhedīn-e Khalq* (perzijski: Narodni borci) – militantna organizacija markističko-islamskog učenja. Njeni članovi su tokom osamdesetih izveli niz bombaških i drugih oružanih napada u Iranu usmrivši brojne vjerske i političke vođe. Među žrtvama su bili novoizabrani predsjednik Mohammad Ali Raja' i premijer Mohammad Javad Bahonar koji su ubijeni u avgustu 1980. godine. Nakon ovih dešavanja Revolucionarna garda započinje sa talasom hapšenja i pogubljenja svih onih koji su dovođeni u vezu sa navedenom organizacijom. Iz zemlje su dolazili izvještaji o proizvoljnim hapšenjima, kršenjima ljudskih prava i slučajevima silovanja zatvorenica koje su prije pogubljenja bile prisiljavane sklapati privremene brakove sa zatvorskim čuvarima. Za vrijeme rata dolazi do napetosti Irana i sa drugim arapskim zemljama, mahom velikih proizvođača nafte u Perzijskom zalivu. Svakodnevni iranski napadi na naftne tankere natjerali su Sjedinjene Američke Države da uvedu posebne patrole i pratnju brodova u Perzijskom zaljevu. Iračko-iranski rat je okončan u avgustu 1988. stupanjem na snagu sporazuma o prekidu vatre. Zaraćene strane su se obavezale vratiti u ratu zauzete teritorije, a procjenjuje se da je poginulo između 400 i 750 hiljada ljudi.³⁰ Sjedinjene Američke Države su tokom 1995. Iranu nametnule niz sankcija zbog optužbi da tamošnja vlast podržava terorizam i ugrožava tada aktuelni izraelsko-palestinski mirovni proces. Zemlju je 1999. zahvatio val studentskih demonstracija nakon što je zatvoren reformski časopis *Salam*. Tokom šestodnevni nemira uhapšeno je blizu 1.000 ljudi. Na parlamentarnim izborima 2002. liberalne snage su po prvi put preuzele većinu u parlamentu, a Iran je istovremeno počeo razvijati svoj nuklearni program što je naišlo na veliko protivljenje Sjedinjenih Američkih Država. Dvije godine kasnije na novim izborima pobjedu su odnijele konzervativne snage. Sam izborni proces bio je praćen nizom nepravilnosti, posebno diskvalificiranjem stotine liberalnih kandidata iz izbornog procesa. Na položaj predsjednika republike 2005. dolazi Mahmud Ahmadinejad, konzervativni političar. Iranske vlasti su počele proizvoditi obogaćeni uranijum u sklopu žestoko osporavanog nuklearnog programa. Stoga su Ujedinjene nacije u nekoliko navrata uvodile ekonomske sankcije Iranu, a rješenje ovog problema postignuto je 2015. potpisivanjem sporazuma između Irana, Njemačke, Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva, SAD-a i Evropske unije kojim se Iran obavezao smanjiti svoj nuklearni program te omogućiti nadzor Međunarodne atomske agencije nad nuklearnim postrojenjima u zamjenu za ukidanje ekonomskih sankcija. Sporazum se uspješno primjenjivao do 2018. kada je američki predsjednik Donald Trump objavio izlazak SAD-a iz Sporazuma nametnuvši Iranu ponovno sankcije. To je dovelo do sve većeg zaoštavanja u odnosima ovih dviju zemalja, a do najnovije eskalacije je došlo u januaru 2020. ubistvom Qasema Soleimanija - vođe elitnih Quds vojnih jedinica u Iraku koji je stradao tokom američkog vazdušnog

³⁰ *The Iran-Iraq War (1980–88)*, dostupno na: <https://www.britannica.com/place/Iran/The-Islamic-republic#ref278532> (Preuzeto: 29.12.2020).

napada.³¹ Iran je aktivno uključen i u građanskom ratu u Siriji gdje je, prema procjenama Specijalnog predstavnika UN-a Steffana de Misture, uloženo skoro šest milijardi dolara ekonomske i vojne pomoći kao i transfera nafte i ostale robe. U ostalim bliskoistočnim državama: Libanu, Palestini, Afganistanu, Iraku i Jemenu djeluje niz vojnih i paravojnih formacija koje uživaju značajnu vojnu i finansijsku podršku Islamske Republike Iran: Hezbollaha, Hamasa, jemenskih Husi pobunjenika, Palestinskog islamskog džihada i Fronta za oslobođenje Palestine. U susjednom Afganistanu izdvajaju se značajni finansijski iznosi radi ishođenja povoljnih odluka po iranske interese. Afganistanski predsjednik Hamid Karzai je 2010. izjavio da je Iran njegovom uredu uplatio 2 miliona dolara da bi osigurao njegovu "dobru volju". Međutim, izvještaji govore da se iranska pomoć Karzaiju od prvobitnih 1-2 miliona dolara mjesečno povećala na jednokratne uplate od po šest miliona dolara.³² Svoje međunarodno djelovanje Iran također ostvaruje kroz tzv. „alternativne mreže uticaja” kao što su Šangajska organizacija za saradnju i BRIC grupa (Brazil, Rusija, Indija i Kina).³³

Zaključak

Svrgavanjem šaha Reze Pahlavija 1979. završeno je iransko carsko doba dugo 2.500 godina. Na njegovim ostacima izgrađena je nova iranska država – Islamska Republika Iran u kojima su principi islama vidljivi i osjetni kroz sveobuhvatnu ustavnu vladavinu. Bio je to rezultat djelovanja različitih političkih struja: konstitucionalne, islamističke i nacionalističke. U takvim uslovima izgrađeno je specifično političko uređenje, jedinstveno u svijetu jer se temelji na šijitskoj pravnoj tradiciji a suveren u takvim sistemima je bog, a ne narod. Nova revolucionarna vlast, prevođena ajatolahom Ruholahom Homeinijem, sprovela je niz reformi u svim porama iranskog društva radi njegovog približavanja islamskim vrijednostima i učenjima kojima je nova vlast težila. To se odrazilo i na pravo i to putem proglašavanja predrevolucionarnih zakonika kao ništavnih, te primjene šerijata kao jedinog i ispravnog prava. S obzirom da šerijat, za razliku od prijašnjih svjetovnih zakonika, nije kodifikovan niti podložan čestim izmjenama pojavio se niz pravnih problema na koje se nije mogao pružiti adekvatan odgovor ili ih je bilo više koji su međusobno bili proturječni. Neke mjere, poput ukidanja žalbe ili prava žene na razvod braka, doveli su do pozicioniranja pojedinih subjekata prava u nepovoljniji položaj u odnosu na druge. Pored unutrašnjih, nova vlast se suočila i sa nizom međunarodnih izazova.

³¹ *Iran Profile – Timeline*, dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-14542438>. (Preuzeto: 23.12.2020).

³² *Iranski novac na Bliskom istoku*, dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/infografika-iranski-novac-na-bliskom-istoku> (Preuzeto: 03.11.2020).

³³ D. Jović, *Trideset godina nakon revolucije: Iran u središtu svjetske politike*, 59-87.

Od iransko-iračkog rata 80-ih ih godina XX stoljeća pa do današnjih složenih odnosa Irana sa zapadnoevropskim državama zbog spornog nuklearnog programa Iran se nametnuo kao važan subjekt u složenim političkim odnosima na Bliskom istoku čiji potezi pored lokalnih nerijetko imaju i šire globalne posljedice. Kako je riječ o jednoj izuzetno politički i pravno dinamičnoj državi i regiji u kojoj se nalazi, teško je prognozirati dalje razvojne procese iranskog pravno-političkog sistema.

Summary

The overthrow of Shah Reza Pahlavi in 1979 ended Iran's 2,500-year-old imperial era. On its remnants, a new Iranian state was built - the Islamic Republic of Iran, in which the principles of Islam are visible and tangible through comprehensive constitutional rule. It was the result of the actions of different political currents: constitutional, Islamist and nationalist. In such conditions, a specific political system was built, unique in the world because it is based on the Shiite legal tradition, and the sovereign in such systems is God, not the people. The new revolutionary government, translated by Ayatollah Ruhollah Khomeini, carried out reforms in all pores of Iranian society in order to bring it closer to Islamic values and the teachings that the new government aspired to. This was reflected in the law by declaring the pre-revolutionary codes as null and void, and the application of sharia as the only and correct law. Since the Sharia, unlike previous secular codes, is not codified or subject to frequent changes, a number of legal problems have arisen to which an adequate answer could not be provided or there were several that were contradictory to each other. Some measures, such as the termination of an appeal or a woman's right to divorce, have led to the positioning of certain subjects of law in a less favorable position than others. In addition to domestic ones, the new government has faced a number of international challenges. From the Iran-Iraq war in the 1980s to today's complex relations between Iran and Western European countries due to the controversial nuclear program, Iran has imposed itself as an important subject in complex political relations in the Middle East whose moves often have wider global consequences. As this is an extremely politically and legally dynamic country and the region in which it is located, it is difficult to predict the further development processes of the Iranian legal and political system.